O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI SUD-HUQUQ TIZIMIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETILISHI VA ULARNING IJOBIY TOMONLARI.

Tursunov Davronbek Baxodir o’g’li
Toshkent davlat yuridik universiteti magistratura bosqichining
“Kiber huquqi” mutaxassisligi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolaning maqsadi O‘zbekiston Respublikasi sud tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish va raqamli qo‘llab-quvvatlash orqali odil sudlovni amalga oshirishni ochib berishdan iborat. Sud-huquq tizimida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish sharoitlari va ta’siri tahlil qilinar ekan, raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalariga alohida to‘xtalib o‘tildi.
Kalit so‘zlar: Raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, sunniy intelekt, texnologiya, sud tizimi.

XXI - asr boshlarida butun dunyoda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi boshlandi, uning yuqori o‘sish sur’atlari tufayli ushbu asr raqamli texnologiyalar asri deb e’tirof etildi. Yangi texnologiyalarning paydo bo‘lishi yaqin vaqtgacha tanish bo‘lgan eski tamoyillarni o‘zgartirdi. Raqamli texnologiya - bu hisoblash, ma’lumotlarni boshqarish, telekommunikatsiya va Internet bilan bog‘liq barcha texnologiya va xizmatlarni qamrab olgan keng atama. Ushbu texnologiyalarning barchasi u yoki bu turdagi ma’lumotlarni uzatish va qabul qilish bilan bog‘liq. Raqamli texnologiyalar hayotning barcha jabhalariga kirib, odamlarga bir-birlari bilan muloqot qilish, turli ma‘lumotlarga kirish va yangi narsalarni o‘rganishning yangi, yaxshiroq va tezroq usullarini taqdim etmoqda. Raqamlashtirish inson faoliyatining barcha sohalarini qamrab oldi, bankdan tortib sog‘liqni saqlashgacha, biznes yuritish va xizmatlardan foydalanish uslubimizni o‘zgartirdi. Samaradorlikni oshirish va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish potentsialiga ega bo‘lgan raqamlashtirish zamonamizning mashhur so‘zi sifatida o‘z maqomini oldi. Ushbu o‘zgarishlar yangi texnologiyalarning muhimroq rol o‘ynashi uchun katta salohiyatga ega bo‘lgan soha bo‘lgan sud tizimiga ham ta’sir ko‘rsatdi. Agar raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bilan turmush sharoiti o‘zgarsa, raqamlashtirish odil sudlovga ta’sir qilishi shubhasiz, chunki bu o‘zgaruvchan dunyoning bir qismidir. Sud tizimi o‘z xizmatlarini ko'rsatishni yaxshilashi mumkin bo‘lgan yangi ishlanmalardan foydalanishi kerak. Axborot asrida hamma uchun axborot mavjudligi, to‘g‘rirog‘i, axborotning barcha uchun potentsial mavjudligi bo‘yicha sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar, shubhasiz, aholimizning bir qismining sudlarga bo‘lgan munosabatiga ta’sir qiladi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalari odamlarga xizmat qilar ekan, jinoyatchilik va fuqarolik nizolarining yangi shakl va xatti-harakatlari bilan ishlash, yashash va o‘ynashning yangi usullaridan kelib chiqadigan muammolar odil sudlovni amalga oshirish bilan shug‘ullanuvchi shaxslar tomonidan hal qilinishi kerak bo‘lgan masalalarga aylanadi.

Sud hokimiyatining asosiy vazifasi[1] ishlarni o‘z vaqtida va adolatli ko‘rib chiqish hamda adolatli qarorlar qabul qilishdan iborat bo‘lib, ularni samarali, samarali va adolatli jarayonlar orqali amalga oshirish odil sudlovni amalga oshirishning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Jarayonlar samarali bo'lishi kerak, chunki ular pul uchun qiymat beradi. Shu tarzda foydalaniladigan resurslardan isrofgarchiliksiz foydalanish, ularning eng maqbul taqsimlanishi va ishlatilishiga olib kelishi kerak. Tizim xarajat, samaradorlik va adolat kabi barcha boshqa omillarga e’tibor bermasdan, faqat haqiqatni mavhum izlash bilan shug‘ullanishi mumkin emas. Zamonaviy yondashuv, ayniqsa, bizning mintaqamiz kabi mavjud resurslarning cheklangan to‘plamiga bo‘lgan raqobatdosh talablarni hisobga olgan holda, adliya tizimlarining turli maqsadlarini muvozanatlashni talab qiladi.

[1] *Байкин И.М. «Судебная власть», «правосудие» и «судопроизводство» как правовые категории // Мировой судья. - 2008. - № 9.*

Ikkinchidan, jarayonlar istalgan narsaga erisha oladigan darajada samarali bo‘lishi kerak. Masalan, tizim jamiyatga qarshi sodir etilgan jinoyatlar uchun javobgarlikni ta‘minlashga qodirligi yoki talab qilinayotgan va olingan tovon shikoyat qilingan zararni qoplashga qodirligi. Sudga murojaat[2] qilish shunchaki ilmiy mashg‘ulot emas, garchi ba’zi hollarda ko‘rib chiqilayotgan masalaning mohiyati biroz akademik bo‘lishi mumkin, ammo baribir uni hal qilish kerak. Bu jarayon adolatli bo‘lishi kerak, shu ma’noda adolatli bo‘lishi kerakki, barcha adliya tizimiga kirish huquqiga ega bo‘lishi va unga intilayotganlarning barchasi undan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. Bu jarayon jamiyatning ayrim qismlarini bloklamasligi kerak. Shuningdek, u da’vogarlarning ma’lum bir toifasiga yoki mavzuning muayyan sohalariga nisbatan kamsituvchi yoki xolis bo‘lmasligi kerak.

O‘zbekiston Respublikasida elektron odil sudlov konsepsiyasining paydo bo‘lishi sud-huquq tizimida islohotlarning amalga oshirilishi, muhim yo‘nalish bo‘lgan sudlarning elektron faoliyatida hujjatlardan foydalanishni tartibga soluvchi qator qonun hujjatlarining qabul qilinishi bilan bog‘liq[3]. Elektron sudlovni rivojlantirishni amalga oshirishda amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari haqida. Shu tariqa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-sentabrdagi “Sud hokimiyati faoliyatini raqamlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni qabul qilinib, sud-huquq tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha qator chora-tadbirlarni amalga oshirish ko‘zda tutilgan. Sud-huquq tizimi uzoq yo‘lni bosib o'tdi, yaqin vaqtgacha O‘zbekiston Respublikasida odil sudlovni amalga oshirish uchun sudda jismoniy ishtirok etish zarur, deb hisoblangan bo'lsa, endilikda odil sudlovni kompyuterlar, internet va boshqalar yordamida amalga oshirish mumkin. Buning tasdig‘i esa 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasining qabul qilinishidan boshlanadi. Strategik rejada adliya organlariga ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish maqsadida sudlarga masofaviy murojaat qilish, videokonferensaloqa tizimidan foydalangan holda sud majlislarida ishtirok etish tizimini joriy etish ko‘zda tutilgan, bu esa tomonlarga O‘zbekiston Respublikasining turli hududiy bo‘linmalaridan va sud majlislarida erkin ishtirok etish imkonini beradi. fuqarolarning moddiy farovonligini yuklamasdan, ularning huquqlarini himoya qilish jarayonini tezlashtirdi. Yuqoridagi o‘zgartirishlar kiritilgunga qadar fuqarolar, hatto doimiy yashash joyi O‘zbekiston Respublikasining boshqa hududiy birligida bo‘lsa ham, buzilgan huquqlarini tiklash va sud majlislarida shaxsan ishtirok etish uchun sudga murojaat qilish uchun sud binosiga kelishlari kerak edi. Bundan tashqari, ishlarning sudyalar o‘rtasida avtomatik taqsimlanishi, ishlarning xolis ko‘rilishini ta’minlash va sud majlisi ishtirokchilari ishonchini oshirish eng muhim o‘zgarishdir.

Raqamli texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari sud tizimini avtomatlashtirishni ham o‘z ichiga oladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali adliya organlari faoliyatini avtomatlashtirish imkoni yaratildi, bu esa foydalanuvchilarga yaratilgan veb-sayt orqali istalgan vaqtda uydan chiqmagan holda xabarnoma olish, navbatdagi sud majlislari sanasini bilish va sud qarorlarining elektron kutubxonasidan foydalanish imkonini beradi. Ya’ni sud hujjatlari matnlari sudlarning rasmiy veb-saytlarida joylashtiriladi, davlat yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan boshqa sirni tashkil etuvchi ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan hujjat, agar ish yopiq sud majlisida ko‘rilgan bo‘lsa, bundan mustasno. Sud hujjatlari matnlari bilan barcha jismoniy va yuridik shaxslar foydalanishi mumkin bo‘lgan O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudining rasmiy veb-saytida tanishishingiz mumkin. Mazkur qoida O‘zbekiston Respublikasining “Sudlar to‘g‘risida”gi qonunida nazarda tutilgan asosiy tamoyillardan biri – sudlar faoliyatining ochiqligi, oshkoraligi va oshkoraligini ta’minlashni ta’minlaydi. Bundan tashqari, avtomatlashtirish nafaqat fuqarolarga, balki sud tizimi xodimlariga

[2] *Sud va huquqni muhofaza qilishchi organlar fan-darsligi. 357-bet*

[3] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 03.09.2020 yildagi PQ-4818-son “Sud hokimiyati organlari faoliyatini raqamlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 04.09.2020-y., 07/20/4818/1255-son). URL: https://lex.uz/ru/docs/-4979896.

ham ta'sir ko‘rsatdi, ular uchun turli bo'limlarning axborot tizimlari bilan idoralararo elektron o'zaro hamkorlikning yagona tizimi yaratilgan, natijada sud qarorlarini banklarni joylashtirish imkonini beradi. Shundan O'zbekiston Respublikasi umumiy yurisdiksiya sudlarining istalgan instansiya sudining hal qiluv qarorini osonlik bilan olish mumkin bo'lib, bu adolatli qaror qabul qilishda sud mansabdor shaxslari va sudyalarining ishini sezilarli darajada osonlashtiradi. Bugungi kunda respublikamizning barcha darajadagi sudlari ushbu imkoniyatlardan keng foydalanayotgani dasturda belgilangan me’yorlar muvaffaqiyatli amalga oshirilayotganining ko‘rsatkichidir.

Sud-huquq tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etishning yana bir muhim afzalligi sudyalar tomonidan kuchaytirilgan malakali elektron imzodan foydalangan holda elektron hujjatlar imzolanishi bo‘ldi. Raqamli imzo raqamli hujjatning haqiqiyligi va yaxlitligini tekshirish uchun qo‘llaniladigan usul bo‘lib, qo‘lda yozilgan imzo yoki muhrga ekvivalent hisoblanadi, lekin u ancha yuqori darajadagi xavfsizlikni ta’minlaydi. Elektron raqamli imzo raqamli aloqada qalbakilashtirish va taqlid qilish muammosini hal qilish uchun mo'ljallangan. Elektron raqamli imzolar elektron hujjatlarning kelib chiqishini isbotlashi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi elektron raqamli imzoni joriy etish chog‘ida elektron raqamli imzo hujjatlardagi an’anaviy qo‘lyozma imzolar kabi qonuniy kuchga ega bo‘lgan Yevropa qit’asi mamlakatlari va AQShda raqamli hujjat aylanishi amaliyotini tahlil qildi.

Yuqoridagi qoidalarning joriy etilishi O‘zbekiston Respublikasi sud tizimi uchun yangilik hisoblansa-da, Kanada, AQSH, Shvetsiya kabi davlatlar va boshqa ko‘plab mamlakatlar sud tizimi turlicha bo‘lishiga qaramay, ushbu amaliyotdan muvaffaqiyatli foydalanmoqda va sud-huquq tizimini raqamlashtirishni amalga oshirishda ijobiy natijalarga erishdi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi shu bilan to‘xtab qolmasligi kerak, aksincha, ularni rivojlantirish tendentsiyalarini ishlab chiqish zarur. Va bularga maxfiylik va ma’lumotlar xavfsizligi kiradi. Sun’iy intellekt va Internet kabi yangi texnologiyalar asosan ma’lumotlar yig'ishga tayanadi va bu ma’lumotlarning maxfiylik va ma’lumotlar xavfsizligi qoidalariga mos keladigan tarzda to‘planishi va ishlatilishini ta'minlash muhimdir. Buning uchun axborot texnologiyalari yordamida yaratilgan virtual muhit xavfsizligini ta’minlash, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini kibermakondagi tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilish holatini yaratish zarur. Bundan tashqari, nogironlar uchun qulaylik va foydalanish imkoniyatini yaratish, shuningdek, yangi texnologiyalar nogironlar yoki texnologiyadan foydalanish imkoniyati cheklangan odamlar uchun texnologiyalardan foydalanish uchun to‘siqlar yaratmasligini ta’minlash kerak. Kelajakdagi hamda amaldagi sudyalar, advokatlar va boshqa manfaatdor tomonlarni yangi texnologiyalardan samarali va to‘g‘ri foydalanishga to‘g‘ri o‘rgatish.

Shunday qilib, O‘zbekiston Respublikasi adliya tizimida raqamli texnologiyalarning rivojlanishi barcha ishtirokchilarni zarur raqamli aloqa vositalari bilan ta’minlash, shuningdek, sudning eng samarali ishini ta’minlovchi raqamli ishonch muhitini yaratadi. Sudlar faoliyatini raqamlashtirish barcha foydalanuvchilar va manfaatdor tomonlarga ma’lumotlarni boshqarish, foydalanish imkoniyati, oshkoralik va nazoratni takomillashtirish, shuningdek, aholining odil sudlovdan foydalanish darajasini oshirish va butun sud tizimi samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan amaliy foyda keltiradi.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi, 01.04.2018 (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 17.08.2021-y., 03/21/708/0799-son, 26.08.2021-y., 03/21/711/0825-son, 17.09.2021-y., 03/21/716/0877-son; 04.08.2022-y., 03/22/786/0705-son; 17.12.2022-y., 03/22/810/1095-son; 15.03.2023-y., 03/23/823/0150-son; 27.04.2023-y., 03/23/833/0236-son). URL: https://lex.uz/docs/-3527353;

2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 29.04.2004 yildagi 611-II-son “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida” (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son). URL: https://lex.uz/docs/-165079;
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 03.09.2020 yildagi PQ-4818-son “Sud hokimiyati organlari faoliyatini raqamlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 04.09.2020-y., 07/20/4818/1255-son). URL: https://lex.uz/ru/docs/-4979896;
4. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 28.07.2021 yildagi O‘RQ-703-son “Sudlar to‘g‘risida” (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.07.2021-y., 03/21/703/0723-son). URL: https://lex.uz/ru/docs/-5534923;
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.02.2017 yildagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 31.07.2018-y., 06/18/5483/1594-son; 11.12.2019-y., 06/19/5892/4134-son; 17.03.2021-y., 06/21/6188/0216-son, 01.05.2021-y., 06/21/6217/0409-son). URL: https://lex.uz/docs/3107036;
6. Q.Q.Matkarimov, O.O.Ismatillayev O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN SUD HUQUQ ISLOHOTLAR // ORIENSS. 2022. №11. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekiston-respublikasida-amalga-oshirilayotgan-sud-huquq-islohotlar.
7. Байкин И.М. «Судебная власть», «правосудие» и «судопроизводство» как правовые категории // Мировой судья. - 2008. - № 9.